
Basisvorming in de basisschool

De conferentie 'Basisvorming in de basisschool' die op 31 maart en 1 april in Schouwborg Gooiland te Hilversum is gehouden, heeft zich in een grote belangstelling mogen verheugen, zowel van de kant van de deelnemers – er namen 550 mensen aan deel – als van de kant van de pers. Op de conferentie, georganiseerd door SVO en Cito, gaf een aantal onderwijskundigen op basis van onderzoeksgegevens een visie op de basisvorming in de basisschool. Door evenzevele discussianten werden deze visies becommentarieerd. Aanleiding voor de conferentie was de start van het periodieke peilingsonderzoek voor de basisschool.

De Haan, die Minister Deetman verving bij de opening van de conferentie, achtte de conferentie nuttig voor een nadere uitwerking van de basisvorming in de basisschool en gaf naast een samenvatting van de inhoud van het concept-voorstel van de wijzigingen van de Wet op het basisonderwijs een beschouwing over de betekenis van de basisvorming en van de eindtermen voor het basisonderwijs. De Minister besloot obligaat dat de vrijheid van inrichting hierdoor wordt gerespecteerd.

Van Dam gaf in zijn 'probleemstelling' een aardig overzicht van wat er zoal van de school verwacht wordt. Van verbetering van het normbesef, tot het leveren van een bijdrage aan eerbiediging van mensenrechten, tot lessen in scheikunde om de bedreiging door giftige stoffen tegen te gaan. Hij betoogde dat de school wordt beschouwd als de 'Haarlemmerolie' van de samenleving, maar dat de mogelijkheden van de school uiterst beperkt zijn: er zijn wekelijks 25 uren beschikbaar, terwijl leraren maar in een beperkt aantal leergebieden vaardigheid kunnen bezitten en dat het onderwijs moet worden gegeven aan \pm 30 kinderen met zeer verschillende achtergronden, capaciteiten en ontwikkelingsniveau. Hij

vroeg zich ten slotte af of verbetering van de kwaliteit van het onderwijs een illusie was of een reële mogelijkheid en indien dat laatste het geval is wat dan de wegen zijn waarlangs die verbetering tot stand zou moeten worden gebracht.

Zonder alle sprekers en discussianten op de voet te volgen zullen we een aantal trends aangeven die op de conferentie overheersten. De eerste conferentiedag stond in het teken van de vraag: wat dient de basisvorming te bevatten?

Een eerste trend was het streven naar soberheid in het basiscurriculum: een duidelijke reactie op het ideologisch getinte zwaan-kleef-aan-curriculum van de zeventiger jaren. Enkele sprekers beschouwden de beantwoording van deze vraag als bekend. Koster bijvoorbeeld stelde dat er in Nederland voldoende duidelijkheid bestaat over de basisdoelen van het reken-wiskundeonderwijs. Hij toonde een dun boekje waar ze allemaal instaan. Blok, die samen met Wesdorp een betoog had opgesteld over het taalonderwijs, bekommerde zich veel meer om de vraag hoe het dilemma tussen aanbod, de didactische operationalisatie van het vak, en resultaat, de evaluatieve operationalisatie: wat bereik ik en hoe constateer ik dat, moet worden opgelost. Beide beschrijvingen dienen aandacht te krijgen, maar het primaat dient evenwel te liggen bij de klaarheid en eenvoud van de laatste. Blok bepleitte wenselijke maar ook haalbare doelen en stelde voor wat nu bereikt wordt als uitgangspunt te nemen voor het taalonderwijs. Tellegen-van Delft betichtte Blok van defaitisme. Zij voorspelde achteruitgang als niet naar vooruitgang wordt gestreefd.

Het betrof hier de vakken lezen, taal en rekenen. Blijkens een ten behoeve van de conferentie uitgevoerd landelijk onderzoek naar de kerntaken van de basisschool door bureau Burke/Interview zijn dit de vakken waarvoor de meeste tijd wordt ingeruimd. Volgens ouders en coördinatoren van brugklassen, naast de leraren basisonderwijs de respondenten bij dit onderzoek, zou de tijd besteed aan deze vakken, nog moeten worden uitgebreid.

Schuyt, afwezig wegens ziekte, zou het grote

maatschappelijke belang van deze vakken eveneens benadrukt hebben.

De vakken waar minder tijd aan wordt besteed blijken het zelfde onderzoek zoals wereldoriëntatie, expressievakken en bewegingsonderwijs kunnen zich kennelijk minder verheugen in inhoudelijke duidelijkheid. Nu wereldoriëntatie de plaats van vakken als aardrijkskunde, geschiedenis en natuuronderwijs heeft ingenomen, moet aldus Van den Bosch de onderwijshoud opnieuw worden geformuleerd. Daarbij onderscheidt Van den Bosch drie aspecten: de onderwerpkeus, waarbij de interesses en ervaringen van de leerlingen een rol spelen; de themakeus, aspecten die vanuit de samenleving gezien van belang zijn en de keuze van de instrumentele en interpretatieve kennis: relevante kennis en kunde ontleend aan wetenschap en techniek. Van den Bosch wilde de taak van de basisschool inperken door duidelijke demarcatiebeslissingen te nemen in de taakverdeling ten opzichte van de huiselijke sfeer en het voortgezet onderwijs. Het zal niet eenvoudig zijn een praktisch leerplan voor de basisschool samen te stellen, ook al gaf Van den Bosch daarvan een kort bestek. Immelman kritiseerde de bijdrage van Van den Bosch door deze van normatieve naïviteit en van pretentieuze systematiek te betichten.

Niet veel eenvoudiger had Gorter het om het uitgebreide pakket van expressievakken en bewegingsonderwijs te vereenvoudigen en hanteerbaar te maken. Hij constateerde dat er voldoende gegevens zijn over wat er op het ogenblik onderwezen wordt, maar hij was niet in staat om de keuzen die gemaakt moeten worden duidelijk te maken. Oostwoud Wijdenes, die zich tot de kunstzinnige vorming beperkte, kritiseerde Gorter dan ook door er op te wijzen, dat hij weliswaar de keuzeproblematiek had aangekaart, maar dat hij het problematische karakter van deze keuzen achterwege had gelaten.

De vraag is nu of het vastleggen van een basiscurriculum voor taal en rekenen zoveel eenvoudiger is dan voor andere vakken. Wordt de onzekerheid over de laatste vakken veroorzaakt door het gebrek aan een vaste plaats, door de ingewikkeldheid van de materie of moeten deze vlakken nog worden waargemaakt met behulp van wetenschappelijke analyses?

Van Lieshout die de basisvorming benaderde vanuit de persoon van de leerling gaf geen

duidelijk overzicht wat er aan persoonlijkheidsvorming in het basiscurriculum behoort te staan. Wel pleitte hij voor individuele leerlingbegeleiding en voor longitudinale schoolvorderingen- en leerlingbegeleiding, een stelling die Kohnstamm fel aanviel met een variant op Kuyser: 'het longitudinaal begeleide kind'. Ook op dit punt is soberheid geboden.

Een tweede trend was de gerichtheid van alle sprekers op de eindtermen. Het is weliswaar een actueel onderwerp, maar de vraag is of basisvorming gelijk gesteld kan worden met eindtermen. Met andere woorden worden in de eindtermen de basisdoelen uitgedrukt? Zijn er geen doelen die aan het begin van de basisschool relevant zijn, maar in latere jaren zijn verwezenlijkt of in hogere doelen zijn opgegaan? Tenminste zou er een fasering in de doelen moeten worden aangebracht. Binnen het thema van de eindtermen werden de nodige variaties aangebracht. Of deze in termen van aanbod of resultaat of in beide moet worden gegenereerd hebben we reeds onder de aandacht gebracht. Daarover zijn Blok en Gorter het eens, zij het dat Blok meer accent legt op prestaties en Gorter meer op het aanbod; mogelijk zijn hier de verschillend geaarde vakken debet aan. Blok opperde ook de vraag of eindtermen als minimumdoelen dan wel als mediane doelen moeten worden geformuleerd. Hij kiest voor de laatste, die door minstens de helft van de leerlingen moeten worden bereikt. Van minimumdoelen verwacht Blok weinig, omdat ze zeer beperkt zijn en voor slechts een zeer beperkte groep gelden. Koster waarschuwde dat het formuleren van eindtermen nog niet het verbeteren van het rekenniveau tot gevolg heeft, daarvoor is een goede didactiek nodig. Van Lieshout ten slotte stelde dat succes niet alleen afhankelijk is van schoolse zaken als communale eindtermen, methoden en effectieve leertijd, maar ook en vooral van het ontwikkelen van een vertrouwensrelatie met de leraar.

Door vrijwel alle sprekers en discussianten werd gepleit voor een goede opleiding om de eindtermen te kunnen realiseren. Koster en Treffers waren het erover eens dat de opleiding drastisch moet worden verbeterd en Gorter bepleitte naast wiskunde als toelatingseis voor de opleiding een kunstzinnig vak.

De meest saillante trend op deze dag was misschien wel dat het meten van onderwijsresultaten nauwelijks ter discussie staat. Nog

maar enkele jaren geleden was het evalueren van eindtermen onbespreekbaar; denk daarbij aan de discussies van de Innovatiecommissie Basisonderwijs. Nu bleek een voorstel van Blok om de basisschool op een formele wijze af te sluiten niet eens op verzet te stuiten. Het kan verkeren.

In het avondprogramma werd het eerder genoemde landelijk onderzoek van Burke/Interview gepresenteerd door De Hond. In het onderzoek stonden drie vragen centraal:

- Als u een weekrooster van 25 uur hebt, hoeveel uur zou u voor de verschillende vakken invullen?
- Als de vakken uitgesplitst zijn in onderdelen, bijvoorbeeld wereldoriëntatie in aardrijkskunde, geschiedenis, geestelijke stromingen, gezond gedrag, welke onderdelen zijn belangrijk en welke niet.
- Van een aantal controversiële taken zoals voorlichting over drugs, werd gevraagd of deze tot de taak van de basisschool, het voortgezet onderwijs of niet tot de taak van de school behoorde.

Het zou te ver voeren de uitkomsten van dit zeer uitvoerige onderzoek onder de drie genoemde doelgroepen weer te geven, maar duidelijk werd wel wat de ruimte is in tijd voor de verschillende onderdelen en die is, als we het hele tijdschema overzien, beperkt. Een trend uit het onderzoek wil ik u echter niet onthouden. Er is een grote overeenstemming tussen ouders, leraren basisonderwijs en coördinatoren brugklas over de verdeling van de onderwijstijd in de basisschool en de mate van belangrijkheid van vakken. Dat gold eveneens voor de conferentiegangers, die de vragenlijst eveneens hebben ingevuld. Een panel bestaande uit onderwijsspecialisten van de Tweede Kamer, een hoofdinspecteur van het onderwijs en een directeur van een basisschool was minder eenstemmig in zijn commentaar.

De tweede dag van de conferentie stond de 'hoe'-vraag centraal, waarover verschillende sprekers zich de eerste dag reeds hadden gebogen. Er kwamen enkele algemene en enkele meer specifieke onderwerpen aan de orde. De algemene trend was dat zowel vanuit de cognitivistische visie als vanuit die van de handelingspsychologie het meta-cognitieve handelen en denken van de leerling werd bepleit. De Klerk vroeg aandacht voor het leren leren dat op voortreffelijke wijze zou kunnen worden

bevorderd door met de computer te werken in de basisschool. Daarmee kunnen allerlei leer-taken zelfstandig worden aangepakt en uitgevoerd. Over de computer was discussiant Van der Wolf overigens minder enthousiast bij ontstentenis van geschikte apparatuur en software. Van Parreren pleitte voor een 'cognitieve gereedschapskist' die door ontwikkelend onderwijs zou moeten worden verworven. Hiermee zouden leerlingen zelfstandig kunnen leren leren, hetgeen door Stevens werd ondersteund. Beide inleiders pleitten voor vakgericht onderwijs. De Klerk verklaarde zich daarbij tegenstander van geïntegreerd onderwijs: hij pleitte voor heldere doelstellingen per vak. Van Parreren pleitte evenals Van Lieshout voor een goede relatie met de leraar.

Een apart onderwerp vormde het kleuteronderwijs. Van Kuyk vroeg zich af wat de eerste twee jaar van de basisschool aan de basisvorming kunnen bijdragen. Door de toename van het aantal kindercrèches aan de ene kant en de breuk met het verleden door de integratie kleuterschool - lagere school aan de andere kant zal het kleuteronderwijs veranderen. Van Kuyk pleitte voor een basisplan waarin naast het versterken van een aantal verworvenheden van het kleuteronderwijs enkele zwakheden moeten worden bestreden: onvoldoende aandacht voor leerprocessen en het kapitaliseren op toeval. Van Kuyk werd scherp aangevallen door Janssen-Vos, die de opvatting hekelde dat kwaliteit zou moeten worden afgemeten aan leereffecten. Zij achtte geen basisvorming voor kleuters nodig. Ze moeten zich in vrijheid kunnen ontwikkelen.

Naast de genoemde algemene trend vroeg een de laatste tijd sterk in de belangstelling staand onderwerp met betrekking tot de effectiviteit van het onderwijs de aandacht: de besteding van de onderwijstijd. Veenman zette een aantal begrippen helder op een rij. Hoewel de effectief bestede onderwijstijd zeer belangrijk is, hield hij zijn gehoor echter voor dat leertijd niet de enige determinant is voor onderwijsproductiviteit. Daarvoor zijn een negental factoren verantwoordelijk, waarvan leertijd er één is. Kok gaf niet zo zeer kritiek alswel een (welkome) aanvulling op het betoog van Veenman. Hij plaatste de school in het kader van andere organisaties en de ontwikkeling daarvan. Hij ging na hoe in die andere organisaties het begrip tijd wordt behandeld. Hieruit bleek dat de school als orga-

nisatie nog een lange weg te gaan heeft om de 'hoe'-vraag adequaat te beantwoorden.

De afsluiting van de conferentie werd gevormd door de presentatie van het project Periodieke Peiling van het Onderwijsniveau door Wijnstra (Cito). Omdat het project pas gestart was en omdat het ook politiek gezien sterk in de belangstelling staat, werd er ook een paneldiscussie aan besteed. Wijnstra zette de achtergronden en de opzet van het project uiteen.

Doel van PPOON is het verschaffen van inzicht in het actuele leer- en vormingsaanbod van de scholen en de onderwijsresultaten van de leerlingen op basis van periodiek te herhalen onderzoeken bij steekproeven van scholen en leerlingen, dus *niet* bij alle scholen en bij alle leerlingen. Voor het onderzoek zijn twee soorten instrumenten nodig: vragenlijsten om het leer- en vormingsaanbod te inventariseren en instrumenten om kennis, inzicht, vaardigheden en houdingen bij leerlingen te meten. De rapportage van de peilingen levert een beschrijving van de stand van zaken in het onderwijs. Deze vormt op zijn beurt weer uitgangspunt voor een discussie over de inhoud en het niveau van het onderwijs.

De Haan, verantwoordelijk voor de uitvoering van het PPOON-beleid op het Ministerie van Onderwijs & Wetenschappen vond de vraag wat met de resultaten gedaan moet worden onvoldoende uitgewerkt. Wie speelt daarbij welke rol? Ten slotte maakte De Haan enkele opmerkingen bij zelfevaluatie/schoolevaluatie. Dat zal, zo voorspelde De Haan, voor de scholen geen gemakkelijke opgave zijn. Daarbij kunnen PPOON-instrumenten goede diensten bewijzen. De inspectie zou veel nut kunnen hebben van zo'n instrumentarium om een stimulerende dialoog met de school te beginnen, aldus De Haan.

Om duidelijk te maken dat periodieke peiling niet alleen een zorg is voor de school, maar ook voor de samenleving, hadden de organisatoren een tweetal vertegenwoordigers uitgenodigd van maatschappelijke instanties: werkgevers en werknemers. Daarnaast werd commentaar gegeven door vertegenwoordigers uit de verzorgingsstructuur en door de directeuren van de instituten die het project uitvoeren.

op de twee vragen die op de conferentie centraal stonden? Wat er aan basisvorming gegeven moet worden, hetzij geformuleerd in termen van aanbod hetzij in termen van leerprestaties moet beperkt zijn. Er kan niet zoveel, zoals Van Dam ook al in zijn probleemstelling heeft aangegeven. Voor lezen, taal en rekenen is een sober basiscurriculum voorhanden. Voor de andere vakken zijn demarcatiebeslissingen en beperkingen in de keuzen bepleit maar lijkt het eindstation nog niet in zicht. Uit het landelijk onderzoek is zonneklaar gebleken dat de tijd die voor ieder vak beschikbaar is beperkt is en dat taal en rekenen die de meeste tijd opeisen van de buitenwacht nog meer mogen investeren. Over de hoofdlijnen van deze tijdsverdeling zijn zowel leraren basisschool als docenten voortgezet onderwijs als ouders het overigens in grote lijnen eens. In deze zin zou dit onderzoek kunnen fungeren als basis voor de vaststelling van de eindtermen die zo krachtig bepleit zijn.

Hoe de basisvorming moet worden gerealiseerd kon minder eenduidig worden beantwoord. Daarvoor waren de bijdragen ook te verscheiden. De vraag moet worden gesteld of er in het onderwijs ruimte is om verbeteringen aan te brengen. Als dat mogelijk is dan zijn er twee stappen de eerste dag reeds aangegeven. De eerste is het pleit voor soberheid. De tweede is: evalueren van het gegeven onderwijs, waarvoor het PPOON-project bij uitstek de middelen levert en als het aan de Minister ligt ook voor de zelfevaluatie van de school. Het antwoord op de 'hoe'-vraag zal verder moeten komen van de meta-cognitie (het leren leren), een heldere vakkenstructuur, het gebruik van computers om het onderwijs te individualiseren en het verhogen van de effectieve leertijd. Het kleuteronderwijs kan aan de verbetering bijdragen door explicieter aandacht te besteden aan leerprocessen en aan evaluatie van het onderwijs.

Het is duidelijk, op de 'wat'-vraag is een eenvoudiger antwoord gegeven dan op de 'hoe'-vraag, die waarschijnlijk omvattender is en pas goed beantwoord kan worden als het antwoord op de 'wat'-vraag gegeven is.

J. J. van Kuyk
(CITO, Arnhem)

Wat hebben we nu voor antwoorden gekregen